

DOPORUČENÍ REDAKTORŮM ODBORNÝCH A POPULARIZAČNÍCH ČASOPISŮ PŘÍRODOVĚDECKÉHO ZAMĚŘENÍ, AUTORŮM VYSOKOŠKOLSKÝCH I STŘEDOŠKOLSKÝCH PŘÍRODOVĚDNÝCH UČEBNIC A TVŮRČŮM ODBORNÝCH PRÁVNÍCH TEXTŮ S TOUTO TEMATIKOU

Platná *Pravidla českého pravopisu* (akademické vydání z roku 1993) v mnoha případech umožňují dvojí způsob psaní slov cizího původu. Rozlišuje se u nich na jedné straně pravopis počestěný a na druhé straně pravopis původní (občas ovšem obtížně zjistitelný), např. *analýza* *analysis*, *buržoazie* *bourgeoisie*, *komparzista* *komparsista*, *prezident* *president* aj. Účelem této variantnosti je respektovat několikery pohyb v tak složitém systému, jakým národní jazyk nesporně je. V této verzi *Pravidel* se k možnosti dvojího psaní vztahuje následující doporučení:

„O pravopisu přejatých slov obecných rozhoduje především míra jejich zdomácnění a rozšíření v češtině. Slova řídká a úzce odborná se píšou pravopisem původním, tj. jako v jazyce, z kterého byla přejata; slova zdomácněná se zpravidla píšou podle zásad českého pravopisu. Mezi nimi jsou četné přechody podle stupně zdomácnění slova. Vedle toho se uplatňují činitele stylové, zvyklostní atd. Proto je také možno v textech určených širší veřejnosti psát i slova úzce odborná způsobem počestěným a naopak při odborném, vědeckém užití a vůbec ve „vyšším stylu“ lze u slov jinak pravopisně počestěných ponechat podobu původní.“

V praxi se ukazuje, že toto doporučení často vede ke komplikacím nejen při psaní jednotlivých výrazů, ale i při stylovém zařazení celých textů. Vznikají tak spory mezi autory a redakcemi, a to zejména tehdy, chce-li autor – nebo v některých případech redakce – prostřednictvím pravopisu vyjádřit svůj určitý postoj, hodnocení či vědomí jistých etymologických souvislostí nebo vlastní příslušnost k profesní či zájmové skupině.

Na druhé straně není třeba pochybovat o tom, že existence pravopisných dublet je potřebná. Má totiž, jak citovaný úryvek z *Pravidel* ukazuje, dva důvody.

První je bezprostředně jazykový a tkví v tom, že převzatá slova ztrácejí svou cizorodost zpravidla pouze postupně, přičemž některá z nich se nakonec stávají nedílnou součástí české slovní zásoby (*škola*, *tabule*, *židle*, *košile*), jiná si odstín cizosti udržují trvale nebo zůstávají omezena na určitou oblast užívání (*allegro vivace*, *dimethylsulfoxid*). Jejich nejširší skupina se ale nachází v oblasti mezi těmito dvěma krajními případy, na jakémsi pomyslném přechodu mezi slovy domácími a cizími, a právě tuto skutečnost pak vyjadřuje možnost jejich dvojího psaní.

Druhý důvod vyplývá z profesní, zájmové či jiné sociální diferenciace uživatelů jazyka. Zvláště v oblasti chemie, fyziky, medicíny, farmacie a s nimi souvisejících oborů mezních (ale také například filozofie, klasické filologie atp.) si většina odborníků uvědomuje jak výhody grafické jednotnosti odborného názvosloví v mezinárodním kontextu, tak preference některých pravopisných soustav (latinské, řecké, nověji anglické), a dále i potřebu

odlišit pojmenování terminologická, nomenklaturní a běžná apod.

V souvislosti s tím je ovšem třeba si uvědomit, že ani *Pravidla českého pravopisu* (1993) ve své rejstříkové části ani *Akademický slovník cizích slov* z roku 1995 (i v jednosvazkových vydáních z let 1997 a 1998) ve svých lexikálních oddílech, tj. v abecedním seznamu slov, dublety neuvádějí, což v praxi někdy vede k vynucování užití počestěného pravopisu i v publikacích odborných, kde to je nevhodné, v případě chemické nomenklatury dokonce nesprávné.

Vědomi si těchto souvislostí, doporučujeme odborným redakcím a nakladatelstvím, jakož i autorům všech přírodovědných učebnic a autorům právních norem se související tematikou, aby se přidržovali následujících zásad:

1. Všechny přejaté výrazy patřící do běžné slovní zásoby psát v souladu s platnými *Pravidly českého pravopisu*, tedy *muzeum*, *analýza*, *syntéza*, *teorie*, *metoda*, *termální*, *konverzace*, *konzervace*, *univerzita*, *observatoř* atp.

2. Z dubletů v chemické, lékařské a biologické terminologii, jako například *isotop* a *izotop*, *isomer* a *izomer*, *isotherma* a *izoterma*, *mesomerie* a *mezomerie*, *base* a *báze*, *lese* a *léze*, *plasmid* a *plazmid*, *cytoplasma* a *cytoplazma*, *metabolismus* a *metabolizmus*, dále *neurosa* a *neuróza*, *diagnosa* a *diagnóza*, *cirrhusa* a *cirhóza*, *mitosa* a *mitóza*, *thrombosa* a *trombóza*, *epitheliální* a *epiteliální*, *thymoleptický* a *tymoleptický*, *thalasemie* a *talasemie*, dávat přednost pravopisu klasickému, podobajícimu se uzanci mezinárodní. V případě volby jednoho nebo druhého způsobu psaní jej pak důsledně dodržovat v celém textu, a samozřejmě i v jednotlivých segmentech slova (např. psaní typu *isoterma*, *thrombóza* je tedy třeba hodnotit jako zcela nepřijatelný hybrid).

3. Prosazovat důsledně psaní krátkých samohlásek v zakončení přejatých slov na *-eza*, *-uze*, *-ivní*, *-in*, *-on*, *-en*, *-em*, *-or*, *-emie*, *-imie*, *-omie*, *-erie*, tedy psát vždy *elektroforeza*, *difuze*, *pasivní*, *penicilin*, *vitamin*, *aspirin*, *kodon*, *foton*, *neocen*, *antigen*, *meristem*, *modem*, *chromofor*, *anemie*, *leukemie*, *bulimie*, *dichotomie*, *mesomerie* atp.

4. V označení chemických a biochemických látek dodržovat v odborné literatuře a učebnicích speciální jednotnou mezinárodní nomenklaturu. Tato nomenklatura, kterou je potřeba odlišovat od obecnější odborné terminologie (viz bod 2), jednoznačně popisuje chemickou strukturu jednotlivých látek a je fakticky zvláštním jazykem *sui generis* s vlastními pravidly a zákonitostmi, které byly závazně stanoveny celosvětovými mezinárodními organizacemi *International Union of Pure and Applied Chemist-*

ry (IUPAC) a *International Union of Biochemistry and Molecular Biology* (IUBMB). Do jednotlivých národních jazyků (tj. i do češtiny) je potřeba tuto mezinárodní chemickou nomenklaturu převádět s maximální snahou o to, aby se v zájmu snadné mezinárodní komunikace a výměny exaktních vědeckých informací její národní verze co nejméně lišily od základní závazné mezinárodní (řecko-latinsko-anglické) normy.

V češtině platí pro chemii a biochemii tři základní publikace sestavené reprezentativními týmy odborníků, členů názvoslovných komisí. Jsou to:

1. Klikorka J., Hanzlík J. a kol.: *Názvosloví anorganické chemie*. Academia, Praha 1987.

2. Průvodce názvoslovím organických sloučenin podle IUPAC. Academia, Praha 1999.

3. Bláha K., Ferles M., Staněk J. a kol.: *Nomenklatura organické chemie*. Academia, Praha 1985.

V publikacích je potřeba zejména dodržovat následující závazná pravidla pravopisu chemických a biochemických sloučenin:

4a. Rozlišovat *t* a *th* podle toho, odpovídají-li v původní řečtině písmenům *tau* (τ) nebo *théta* (Θ), tedy: *tyrosin*, *taurin*, *metanilová kyselina*, *trehalosa*, *terfenyl*, *tantal*, ale *thyroxin*, *threonin*, *thiamin*, *thrombin*, *thallium*, *methan*, *ethan*, *thioly* atp.

4b. Dodržovat původní psaní zdvojených souhlásek *rr* a *ll*, tedy *allylalkohol*, *allosa*, *ferredoxin*, *pyrrol*.

4c. V řeckých a latinských slovech přepisovat *qu* jako *kv* a psát *k* místo původního *c* tam, kde po něm následuje zadní samohláska nebo souhláska, tedy *ubikvitin*, *kviskvalová kyselina*, *kanavanin*, *konkanavalin*, *kukurbitin*, *klathrin*, *kreatin*. V některých specifických případech je však třeba dát pozor na názvy látek, u nichž je původ názvu složitější a kde např. anglickému *quin-* odpovídá české *chin-* (*chinon*, *chinolin* aj.).

4d. Závazná přípona pro sacharidy je pouze *-osa* (např. *glukosa*, *idoso*, *gulosa*, *sacharosa*, *trehalosa*), pro glykosidy pouze *-osid* (např. *heteroglykosid*, *nukleosid*) a pro enzymy pouze *-asa* (např. *amylasa*, *dehydrogenasa*, *esterasa*, *glykosidasa*, *hydrolasa*, *isomerasa*, *kinasa*, *ligasa*, *lipasa* atd.).

4e. Názvy aminokyselin končí na krátké *-in* (nikoli *-ín*), tedy *lysin* (ne *lyzín*), jehož příslušný třípísmenný symbol je *Lys* (ne *Lyz*), *threonin* (ne *treonín*), kde je symbol *Thr* (ne *Tre*), *methionin* (ne *metionín*) atp. Totéž platí o názvech dusíkatých basí nukleových kyselin, tedy *thymin* (ne *tymín*), *cytosin* (ne *cytozín*) atp.

4f. Přípony názvů solí a esterů anorganických i organických kyselin i jiných látek (podle německého *-at* nebo anglického *-ate*) je třeba psát s dlouhým *á*, tedy *fosfát*, *sulfát*, *nitrát*, stejně jako *palmitát*, *benzoát*, *acetát*, *fenolát*, *butanoát*, *askorbát*, *pantothenát*, atd. Jde o tradiční způsob

psaní, který se sice z lingvistického hlediska vymyká systematické pravidelnosti, přesto je však třeba mu pro jeho zavedenost i nadále dávat přednost.

4g. Přípony chemických názvů *-in*, *-yn*, *-en*, *-on*, *-an*, *-am*, *-im* jsou vždy krátké (např. *pyridin*, *atropin*, *keratin*, *ethyn*, *selen*, *benzen*, *buten*, *pyren*, *thiofen*, *keton*, *lakton*, *indanon*, *oktan*, *pyran*, *fosforan*, *laktam*, *laktim*)

Tato pravidla a zásady je třeba respektovat ve všech oborech, které chemickou nomenklaturu používají či přejímají (např. biologie v nejširším slova smyslu, medicína, farmacie, mineralogie a nejrůznější technologie), a ve všech odborných textech např. v oblasti legislativní.

5. V samotné **biologii** a **medicině** je poněkud odlišná situace.

5a. Pokud jde o latinské názvosloví, je třeba dodržovat původní pravopis, tedy *rosa canina* a nikoli foneticky *roza kanýna*, nebo *rhinitis* a nikoli *rýnytyis*, či *vena cava caudalis* a nikoli foneticky *véna kava kaudális*.

5b. V terminologii platí pravidlo o (pouhé) preferenci dublet odpovídajících klasickému pravopisu (viz bod 2), kromě výjimek uvedených bezprostředně níže v bodech 5c a 5d.

5c. Existují biologické termíny, u nichž je nutno zachovávat pravopis mezinárodní. Je tomu tak v případě slov končících na *-som*, tedy *chromosom*, *ribosom*, *akrosom* (odvozeno od řeckého *soma*, nikoliv *zoma*; srovnej *somatologie* a nikoliv *zomatologie* – hláska "s" by se v těchto případech totiž měla nejen psát, ale i vyslovovat), možné je však jak psaní *lysosom*, tak psaní *lyzosom* (nikoliv ale *lysozóm*, *lyzozóm*). Stejně tak je nutno ve slovech obsahujících v původní podobě písmeno *théta* zachovávat na odpovídajícím místě přepis s *th*, tedy pouze *thylakoid*, *heterothalický* atp.

5d. Užívat přepis uvedený v bodě 4c, tedy *kalus*, *klimakterium*, *konidie* atp.

Předkládající shora uvedené doporučení bychom chtěli zdůraznit, že bylo a je naší snahou maximálně respektovat stávající *Pravidla českého pravopisu* (Academia, Praha 1993), jakož i *Akademický slovník cizích slov* (Academia, Praha 1997). Považujeme však za potřebné využít jejich úvodní výklad o dubletách tak, aby pravopisné zásady a případně i zásady správné výslovnosti maximálně vyhovovaly nutnosti co nejsrozumitelnější vědecké komunikace v přírodovědných oborech.

Prof. MUDr. Jiří Duchoň, DrSc.

profesor biochemie UK, emeritní přednosta II. ústavu lékařské chemie a biochemie I. lékařské fakulty UK; předseda České názvoslovné komise při Českém národním komitétu pro biochemii a molekulární biologii a České společnosti pro biochemii a molekulární biologii; čestný člen České společnosti klinické biochemie při České lékařské společnosti J. E. Purkyně

Ing. Jaroslav Kahovec, CSc.

vedoucí vědecký pracovník Ústavu makromolekulární chemie AV ČR; člen divize IUPAC pro chemické názvosloví a reprezentaci struktur; člen subkomitétu IUPAC pro makromolekulární terminologii; předseda České komise pro makromolekulární nomenklaturu; člen Českých komisí pro nomenklaturu organické a anorganické chemie; člen Českého národního komitétu pro chemii; představitel Národního centra IUPAC pro ČR

Prof. RNDr. Arnošt Kotyk, DrSc.

vedoucí vědecký pracovník Fyziologického ústavu AV ČR; profesor biochemie Masarykovy univerzity v Brně; předseda nomenklaturní komise IUBMB pro biochemii a Společné komise IUPAC a IUBMB pro biochemickou nomenklaturu; předseda Českého národního komitétu pro biochemii a molekulární biologii

Doc. RNDr. Karel Oliva, Dr.

ředitel Ústavu pro jazyk český AV ČR

Odborná setkání

56. Sjezd asociací chemických společností se konal v Ostravě

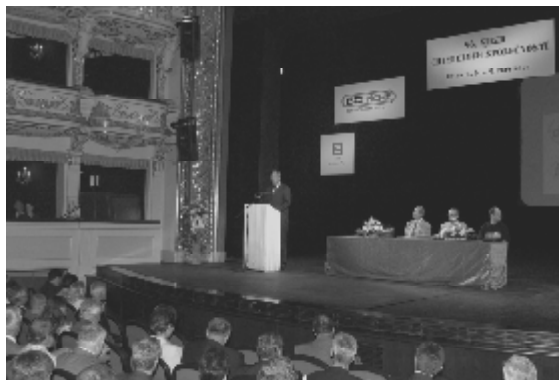
Letošní Sjezd asociací chemických společností se uskutečnil ve dnech 6. až 9. září 2004 po osmnácti letech opět v Ostravě. Proběhl pod patronací hejtmána Moravskoslezského kraje Evžena Tošenovského, primátora statutárního města Ostravy Ing. Aleše Zedníka, generálního ředitele BorsodChem László F. Kováče a senátora Václava Roubíčka. Organizační zajištění převzala Ostravská pobočka České společnosti chemické, která po několikalete přestávce obnovila svou činnost v roce 2002.

Téměř 600 účastníků po čtyři dny hostil areál VŠB-TU Ostrava. Slavnostního zahájení sjezdu ve velkoryse zrekonstruovaném Divadle Antonína Dvořáka se zúčastnili vedle hejtmána a primátora Ostravy rovněž attaché pro vědu Francouzského velvyslanectví pan Dominique le Masne, předseda Rakouské chemické společnosti prof. Ulrich Schubert, místopředseda Polské chemické společnosti prof. Pawel Kafarski a člen předsednictva Maďarské chemické společnosti prof. Endre Banai. Za spolupředávající ASCHFS se sjezdu zúčastnil doc. Dušan Velič, její místopředseda. Součástí programu slavnostního zahájení bylo rovněž udělení Hanušovy medaile vedoucímu výzkumu BorsodChem MCHZ, s.r.o. ing. Pavlu Pavlasovi a čestných členství ČSCH Ing. Alexanderu Pálffymu, CSc., generálnímu řediteli BorsodChem MCHZ, s.r.o. a Ing. Jiřímu Žákovi, generálnímu řediteli Farmaku a.s.

Co do počtu účastníků byl ostravský sjezd největším za posledních 20 let. Potěšující je skutečnost, že téměř 40% účastníků byli mladí do třiceti let.

Mottem sjezdu bylo „Chemie uhlí a uhlíkatých materiálů pro 21. století“. Pořadatelé tak chtěli nejen podtrhnout význam uhlí pro rozvoj Ostravy v minulosti, ale upozornit rovněž na to, že uhlí zdaleka neřeklo své poslední slovo. K perspektivám uhlí a uhlíkatých materiálů byla zaměřena též úvodní plenární přednáška, kterou přednesl prof. Václav Roubíček.

Jako nové byly zařazeny do jednání sjezdu tři sekce: Fytochemie, Sekce mladých a sekce Chemie uhlí, produktů jejich zpracování a chemie uhlíkatých materiálů. Do pořadu sjezdu byly zařazeny též dvě soutěže, jejichž ceny dotovali sponzoři BorsodChem-MCHZ, s.r.o. a

Slavnostní zahájení v divadle A. Dvořáka v Ostravě

Posterová sekce

pardubický CHEMING, a.s. Jednalo se o soutěže Nejlepší poster a Chem Talent 2004, jejichž smyslem bylo ocenit nejlepší přednášky studentů magisterských a doktorských studijních programů. Ocenění za nejlepší studentskou přednášku získal student VŠCHT Praha Petr Holzhauser, na druhém místě se umístil Attila Gaál ze Slovenské technické univerzity a třetí místo získala Jana Řečinská z PřF Univerzity Palackého v Olomouci.